

تفسیر نظریه شهید صدر(ره) در باب کشف مذهب اقتصادی مطابق با مبانی فقه شیعه

احمدعلی یوسفی*

چکیده

شهید سید محمد باقر صدر(ره) اقتصاد اسلامی را به معنای مذهب اقتصادی می‌داند و آن را چنین تعریف می‌کند: روشی که جامعه در زندگی اقتصادی و حل مشکلات عملی آن را بر می‌گزیند. وی راه دستیابی آن را روش اکتشاف یا به عبارت دیگر حرکت از روبنا به زیربنا معرفی می‌کند.

پرسش بسیار مهم که محققان اقتصاد اسلامی در باره روش شهید صدر(ره) با آن مواجه‌اند این است که آیا مذهب اقتصادی‌ای که شهید صدر(ره) معرفی می‌کند و مبنای عمل و ضوابط رفتارهای اقتصادی افراد و نهادهای اقتصادی قرار می‌گیرد به لحاظ مبانی فقه شیعه است.

برخی از اندیشمندان در دفاع از نظریه شهید صدر(ره) بر این باورند که مباحث مربوط به نظام اقتصادی از جمله مذهب اقتصادی نیازمند بحث نیست و در این‌گونه مباحث می‌توان به ظن غیر معتبر از جمله قیاس، استحسان و ... عمل کرد.

نویسنده این مقاله انتساب این تفسیر را به نظریه شهید صدر(ره) صحیح نمی‌داند، بلکه معتقد است شهید صدر(ره) در پی کشف واقع و نفس‌الامر است، اما چون کشف مذهب اقتصادی را ضروری می‌داند و از سوی دیگر کشف آن را با مراجعه به ادله و نصوص ناممکن

* استادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

می‌یابد، به عبارت دیگر چون باب علم و علمی کشف مذهب اقتصادی را منسب می‌بیند، استفاده از ظن غیر معتبر را برای کشف مذهب اقتصادی لازم می‌شمارد. بنابراین، تنها بدین طریق می‌توان نظریه اکتشاف شهید صدر(ره) را مطابق با مبانی فقه مذهب شیعه تفسیر کرد.

واژگان کلیدی: مذهب اقتصادی، آموزه‌های اقتصاد اسلامی، مبانی فقه شیعه، حجت شرعی، نظام اقتصادی، ظن معتبر، ظن غیر معتبر، نفس الامر، انسداد باب علم و علمی، مراتب دین.

مقدمه

۸۸

فهرست حقوق

( )

( )

( )

( )

مراتب دین

۸۹

فدوتق

( )

( )

( )

( )

( )

( )

:

:

«

(:)

»

«

»

(:)

:

(:) .

( ) : «... ليس شى الا و قد جاء فى الكتاب و جاءت فيه السنة

... (:) ... ۹۰

( ) : «... اتى رسول الله(ص) بما استغنوا به فى عهده و بما

يكتفون به من بعده الى يوم القيامة (:) ... ( )

فهرست

«.

نظریه شهید صدر(ره) در کشف اقتصاد اسلامی

( )

---

* در بحث از دین نفس الامری و دین مرسل از کتاب ذیل بهره بردیم. علاقه‌مندان به مطالعه بیشتر این بحث، به این کتاب مراجعه کنند: مکتب و نظام اقتصادی اسلام، مهدی هادوی تهرانی، مؤسسه فرهنگی خانه خرد، چاپ اول، ۱۳۷۸، ص ۲۴ - ۲۶.

(:).

( )

:

(:).

٩١

فدوتوق

(:)

« »

:

اقتصادنا

(:).

:

(:).

( )

(:). ...

:

( ) ...

:

و لا شك في ان اختيار طريقة معينة لتنظيم الحياة الاقتصادية ليس اعتباطاً مطلقاً، و انما يقوم دائماً على اساس أفكار و مفاهيم معينة، ذات طابع أخلاقي او علمي او أي طابع آخر. و هذه الافكار و المفاهيم تكون الرصيد الفكري للمذهب الاقتصادي القائم على اساسها. (همان: ٤٥)

: «كون المذهب قاعدة نظرية للقانون.» (:)

٩٢

فهرست

( )

— روش كشف مذهب اقتصادي

( )

)

)

(

(

الف. روش تكوين و ابداع (حرکت از زیربنا به روبنا)

(:)

(:).

(:).

۹۳

فهرست

ب. روش اکتشاف (حرکت از روبنا به زیربنا)

( )

(

(:).

:

( )

التدرج في عملية تكوين البناء، تدرج طبيعي من الأساس إلى التفريعات، و من القاعدة إلى البناء العلوي...

و اما في عملية الاكتشاف للمذهب الاقتصادي، فقد ينعكس السير و يختلف المنطق. (:)

:

...

( )

: ( )

أن بعض جوانب المذهب الاقتصادى فى الاسلام، وان كان بالإمكان استنباطها مباشرة من النصوص، ولكن هناك من النظريات و الأفكار الأساسية، التى يتكون منها المذهب الاقتصادى، ليس من الميسور الحصول عليها فى النصوص مباشرة و انما يتعين الحصول عليها بطريق غير مباشر، اى: على أساس اللبنة الفوقية فى الصرح الاسلامى، و على هدى الاحكام التى نظم بها الإسلام العقود و الحقوق.

(:)

٩٤

فقه حقوق

«

(:)

( )

(:).

۹۵

فهرست

ملاحظات ناظر به روش شهید صدر (ره)

( )

( )

( )

( )

:

حجیت مذهب اقتصادی

( )

...

۹۶

فهرست دیدگاه عدم نیاز به حجیت در مباحث نظام اقتصادی

( )

:

( ) :

( ) :

توضیح این دیدگاه

( )

:

( ) :

[ ] ...

« »

(:) .

(

( )

»

( )

»: «

(:) «.

:

:

نقد این دیدگاه

( )

۹۸

فهرست حقوق

( )

( )

( )

«ليس شى الا و قد جاء فى

«ما فرطنا فى الكتاب من شىء»

الكتاب و جاءت فيه السنة»

( )

( )

( )

( )

ان الصورة التى نكوّنها عن المذهب الاقتصادى، لما كانت متوقفة على الاحكام و المفاهيم، فهى انعكاس لاجتهاد معين، لأن تلك الأحكام و المفاهيم التى تتوقف عليها الصورة، نتيجة لاجتهاد خاص فى فهم النصوص، و طريقة تنسيقها و الجمع بينها. و مادامت الصورة التى نكوّنها عن المذهب الاقتصادى اجتهادية، فليس من الحتم أن تكون هى الصورة الواقعية، لأن الخطأ فى الاجتهاد ممكن. و لاجل ذلك كان ممكن لمفكرين اسلاميين مختلفين، أن يقدموا صوراً مختلفة للمذهب الاقتصادى فى الاسلام، تبعاً لاختلاف اجتهاداتهم، و تعتبر كل تلك الصور صوراً اسلامية للمذهب الاقتصادى، لأنها تعبر عن ممارسة عملية الاجتهاد التى سمح بها الاسلام و أقرها، و وضع لها مناهجها و قواعداها. و هكذا تكون الصورة

اسلامية ما دامت نتيجة لاجتهاد جائز شرعاً، بقطع النظر عن مدى انطباقها على واقع المذهب الاقتصادى
فى الاسلام. (همان: ٣٨٣)

١٠٠

فقه حقيق

( )

( )

(:)

۱۰۱
فهرست ( )

( )

احکام حکومتی*

( )

:

---

* درباره احکام حکومتی و ابعاد آن، مقاله‌ای را مؤلف این نوشتار در مجله قیاسات به چاپ رسانده است. در این جا خلاصه‌ای از آن ذکر می‌شود. ممکن است این خلاصه مواجهه با ابهاماتی باشد که علاقه‌مندان برای رفع ابهام مراجعه کنند: مجله قیاسات، ش ۳۲، ص ۱۵۴ - ۱۶۹.

«

»

»

«

۱۰۳
فدوتقو

( )

( )

( )

( )

جمع بندی

« ( ) »

»

:

«

« »

« ( ) »

« »

« »

١٠٤

فقد حقوق

—

:

)

(

( )

( )

( )

( )

١٠٥

فدوتق

...

(

منطقة

منطقة

منطقة

منطقة

:

منابع

اقتصادنا	١٠٦
المدرسة الاسلامية	فقه حنوق
مكتبة	
الميزان فى تفسير القرآن	
مؤسسة	
بحار الانوار	
مكتب و نظام اقتصادى اسلام	
مكة	
« قيسات »	
ماهيت و ساختار اقتصاد اسلامى	